

УДК 338.483.11(477.64-37)

ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНЕ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО СТАРОБЕРДЯНСЬКОГО ЛІСУ

Воровка В.П., Петкова А.Д.

Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Богдана Хмельницького

У статті розглядається можливість і необхідність рекреаційного використання штучних лісів Півдня України, у тому числі й природоохоронного статусу на прикладі Старобердянського лісу – ландшафтного заказника загальнодержавного значення. Обґрунтовується повноцінне виконання штучним лісом трьох основних функцій – природоохоронної, екологічної і туристсько-рекреаційної.

Ключові слова: штучний ліс, природоохоронна функція, туристсько-рекреаційне природокористування, еколого-просвітницька діяльність, рекреаційно-оздоровча діяльність.

Відпочинок, як і праця, є невід’ємними складовими життєдіяльності людини. Наразі вивчення території України з точки зору її придатності для організації ефективного туризму, відпочинку та оздоровлення – прерогатива нашого часу. В Україні останнім часом паралельно з рекреацією розвивається і туристична галузь з відповідною інфраструктурою. Необхідність оптимального використання туристсько-рекреаційних ресурсів на сучасному етапі визначається стратегічними завданнями розвитку української економіки. Формування рекреаційної і туристичної галузей на рівні світових та європейських стандартів сприяло б не тільки зростанню економіки, вирішенню соціально-економічних проблем, а й дозволило б популяризувати і залучити до туризму широкі верстви населення.

Одним з ефективних напрямів впровадження туристсько-рекреаційної діяльності є залучення категорій об’єктів і територій природно-заповідного фонду України. Використання об’єктів і територій природно-заповідного фонду у якості рекреаційно-оздоровчих комплексів та як об’єктів для туристичної діяльності [1]. Особливо цінними у цьому відношенні є штучно створені масивні ліси південних областей України, які є оазисами деревно-чагарникової рослинності на посушливих і безлісих степових просторах [2].

У якості перспективного об’єкта туристсько-рекреаційного використання штучних лісонасаджень півдня України нами обраний штучно створений в середині XVIII століття Старо-Бердянський ліс – нині ландшафтний заказник загальнодержавного значення площею 993 га, розміщений на сході Мелітопольського адміністративного району у місці впадіння лівого притоку (р. Арабки) в річку Молочну.

Старо-Бердянський ліс розташований у долині р. Молочної (в нижній течії), на лівому пологому березі. Територіально обмежений з південного заходу і півдня штучно каналізованим руслом р. Арабка, на півночі і північному заході – руслом р. Молочної, на сході – шляхом з твердим покриттям на Новопилипівку. В адміністративному відношенні належить до Мелітопольського району. Ландшафтну структуру території ускладнюють річково-долині ландшафти (заплава, перша, дуга, третя і п’ята-шоста надзаплавні тераси, старичні озера, заболочені території, узбережні ландшафти), а також незначні зміни рельєфу топографічної поверхні (балочки, западини, пагорби та ерозійні форми).

ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНЕ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО...

Старо-Бердянський ліс має високий туристсько-рекреаційний потенціал, який повинен відповідним чином використовуватись. Рекреаційне і туристичне використання лісу як об'єкту природно-заповідного фонду не суперечить Закону України „Про природно-заповідний фонд”, оскільки така форма заповідання як ландшафтний заказник загальнодержавного значення не заперечує рекреаційного і туристичного використання території.

Досліджувана територія відноситься до першої групи туристичних ресурсів – природних рекреаційних, оскільки Старо-Бердянський ліс як лісовий ландшафт розвивається як природний об'єкт, хоча й відноситься до штучно створених. За функціональним призначенням ліс може виконувати кілька туристсько-рекреаційних функцій – туристичну, оздоровчу, навчально-пізнавальну, екологічну, естетичну та інші [3], які зводяться до двох основних груп – еколого-просвітницької та рекреаційно-оздоровчої.

Еколого-просвітницька діяльність та екологічні тури спрямовані на пізнання закономірностей розвитку природного середовища, сучасного стану і тенденцій розвитку довкілля, особливостей антропогенного впливу на довкілля та зворотних природних реакцій на цей вплив. Це дозволяє краще зрозуміти роль і місце людини у природному оточенні, відчутти реальний стан речей і побачити, з одного боку, наскільки глибоко людина впливає на довкілля, а з іншого – наскільки сильно людина залежить від природи як біологічна істота.

Еколого-просвітницька туристична діяльність поділяється на кілька видів: еколого-географічна – ознайомлення з прирічковими природними (прибережними, схилово-терасовими, заплавними) і штучними лісовими ландшафтними комплексами та спостереження за русловими і береговими природними процесами; еколого-ботанічна – орієнтована на пізнання біологічної різноманітності природного світу лісництва і штучних лісових насаджень зокрема, умов формування і розвитку лісових насаджень, особливостей їх збереження у залежності від конкретних природних умов довкілля; зооекологічна – передбачає ознайомлення з тваринним світом Старо-Бердянського лісу (степові та лісові види), особливостями їх зовнішньої будови та екології видів тварин, сучасним станом зоокомплексів, методами їх охорони та відтворення; гідроекологічна – дозволяє рекреантам пізнати водну екосистему (у даному випадку – р. Молочної), особливості та умови її функціонування і відтворення.

Еколого-географічна діяльність має здійснюватись із залученням тих кварталів лісу, на прикладі яких можна прослідкувати наслідки негативного антропогенного впливу та порівняння їх з кварталами, де без спеціального дозволу заборонено навіть знаходитися людям.

Еколого-ботанічна туристична діяльність має здійснюватись з залученням кварталів, де спостерігається велика різноманітність видів деревних насаджень, підліску і трав'яного покриву. Крім того, важливими і пізнавальними є квартали лісництва, які межують з прилеглими не залісеними просторами, оскільки завжди у природі перехідні зони (так звані екотони) характеризуються найбільшою різноманітністю як рослинного, так і тваринного світу.

Зооекологічна туристична діяльність має здійснюватись ближче до тих

кварталів, які заборонені до відвідування або у віддалених кварталах, де кількість людей упродовж року мінімальна з досить високим рівнем різноманіття тварин і птахів. Крім того, слід задіяти периферійні квартали лісництва, які прилягають до степових довколишніх ділянок.

Гідроекологічна туристична діяльність має бути приурочена до водних поверхонь. У межах досліджуваної території такою є ділянка русла р. Молочної з меандрами, затоками, протоками і озерами та прилеглі до них узбережні ділянки.

Рекреаційно-оздоровча діяльність містить такі види оздоровлення, як купання, активний відпочинок (прогулянки, туристичні подорожі), повітряно-інгаляційні процедури, пейзажну виразність як ресурс та рекреаційне рибальство. У зв'язку з цим рекреаційно-оздоровче зонування потребує виділення зон для купання, зон активного відпочинку, повітряно-інгаляційні зон, зон естетичного задоволення і зон рекреаційного рибальства.

Досліджувана територія розміщена у межах ділянки р. Молочної і займає частину приуสлогої території на лівому березі. Узбережжя характеризується переважно крутими обривистими берегами, тільки на деяких ділянках берег пологий. Русло характеризується значними глибинами (переважно 2,5-3 м), на перекатах глибина не перевищує 1,5-2 м. Саме на пологих і неглибоких ділянках доцільно влаштовувати території для купання. Зони для купання повинні розташовуватись поблизу зон активного відпочинку, оскільки ці два види відпочинку між собою тісно взаємопов'язані. Крім того, вони повинні влаштовуватись на безпечних для купання неглибоких ділянках русла і на пологих берегах.

Зони активного відпочинку виділені нами в рамках екскурсійно-прогулянкових турів і містять екскурсійні та прогулянкові програми вихідного дня на самопутівних екологічних стежках та маршрутах, різних за тривалістю, складністю і довжиною. Маршрути включають місця для активних ігор (міні-футбол, волейбол, бадмінтон та ін.). Такі ділянки можливо виділити у кварталах, де наявні відносно великі і відкриті рівнинні території, які можуть бути облаштовані відповідним чином.

Повітряно-інгаляційні території. Необхідною умовою їх створення чи виділення є наявність лісових або чагарникових насаджень з позитивною фітонцидальною функцією. Такими насадженнями є хвойні (ялина, сосна) та листяні (дуб, горіх та ін.) деревні насадження. Багато видів дерев використовують перш за все як джерело фітонцидів, які сприяють очищенню повітря від хвороботворних бактерій.

Повітряно-інгаляційні території важливі для лікування легневих та бронхіальних хвороб, відновлення дихальної системи після операційних втручань та ін. Кwartали з сосновими насадженнями мають бути у першу чергу задіяними у повному обсязі для створення повітряно-інгаляційних територій. Для більш ефективного використання необхідно квартали відповідним чином облаштувати – створити насипні пішохідні доріжки, місця для відпочинку.

Атрактивні території. Досліджуються в рамках ландшафтно-екологічного туризму, але основною метою є ознайомлення не зі структурою та функціонуванням природних і антропогенних ландшафтних комплексів, а з їх пейзажною виразністю.

Як правило, такі території розміщуються по межі контрастних середовищ – лісу і води, поля і води, лісу і поля тощо. Великі дерева, які нависають над водою і тихий плескіт води у річці дають відчуття естетичної насолоди, морального спокою і задоволення. Найбільш мальовничими територіями є узбережні ділянки лісу, а також периферійні квартали, прилеглі до відкритих степових просторів. Особливо пейзажно виразністю виділяються узбережні ділянки меандрів з кругими і подекуди майже відвислими берегами, де лісові насадження підступають впритул до обриву, а руслові меандри дають змогу побачити всю красу цих ділянок. Периферійні квартали лісництва також мають певний рівень атрактивності, оскільки вони межують з відкритими безлісими просторами та частково залісеними ділянками.

Рекреаційне рибальство. Його організація і розвиток у межах лісу мають безпосередній зв'язок з річкою. У цьому відношенні річка має якнайсприятливіші показники: значні глибини русла (русло практично не заростає), хороша проточність води, велика кількість руслових донних джерел, Тому головною задачею є облаштування відповідних місць для рибальства (містки, кладки, насипані з природного матеріалу стежини, можливо – навіси для дощу тощо). Для збільшення видового складу риб та її чисельності необхідно створювати сприятливі умови для цього: влаштувати штучні нерестовища, здійснювати регулярну підкормку риби та ін. Для рекреаційного рибальства слід задіяти всю ділянку р. Молочної, прилеглу до лісництва.

Територія Старо-Бердянського лісу ідеально підходить для оздоровлення підростаючого покоління. На базі Старо-Бердянського лісу можна успішно проводити різноманітні еколого-туристичні заходи. Школи і вищі навчальні заклади мають організувати і проводити курси та кружки з туризму, у тому числі й спортивного. На них треба вчити учнів складати план подорожі, вивчати географічне положення території, вчитись встановлювати намети, вчити правилам поведінки в поході, орієнтації на закритій місцевості тощо. Доцільно було б на період літніх канікул створити для школярів старших класів туристські табори в лісництві, які допомогли б оволодіти необхідними практичними навиками похідного життя і водночас зайнятися різними видами спорту та оздоровлення. Нами пропонуються до розробки три туристичних маршрути по Старо-Бердянському лісу – односторонній і двосторонній.

Таким чином, Старо-Бердянський ліс є штучно створеним лісовим ландшафтом, який виконує ряд важливих екологічних, природоохоронних та соціальних функцій. З екологічних позицій, в його межах створені якісно нові місця існування живих організмів в умовах посушливого степу; ліс дає можливість інтенсивно розвиватися лісовим видам рослинності і тваринного світу; сприяє очищенню атмосферного повітря як біологічний фільтр; переводить стік атмосферних опадів з поверхневого у підземний, сприяючи створенню підземних джерел і збільшенню частки підземного живлення прилеглої ділянки р. Молочної. У природоохоронному відношенні ліс є ландшафтним заказником загальнодержавного значення з відповідним режимом охорони. З соціальних позицій ліс дає можливість розвивати туризм і рекреаційно-оздоровчу діяльність [4].

Отже, Старо-Бердянський ліс має повноцінно виконувати три основні функції – природоохоронну, екологічну і туристично-рекреаційну. Тобто в цій категорії практично реалізується філософська компромісна ідея вирішення суперечностей між збереженням земної природної краси та її рекреаційно-туристичним використанням.

Список литературы

1. Правове регулювання туристичної діяльності в Україні: Збірник нормативно-правових актів / Під ред. В.К. Федорченко. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 15-25.
2. Лемешев М.Я. Оптимизация рекреационной деятельности / М.Я. Лемешев, И.А. Щербина. – М.: Экономика. – 1986. – 160 с.
3. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: Сучасні концепції менеджменту і маркетингу. Навчальний посібник. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: «Альтерпрес», 2004. – 192 с.
4. Петкова А.Д. Ландшафтно-екологічний аналіз Старобердянського лісництва для цілей туризму та рекреації. Дипломна робота бакалавра. – Мелітополь, 2010. – 44 с.

Воровка В.П. Туристско-рекреационное использование искусственного старобердянского леса / В.П. Воровка, А.Д. Петкова // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: География. – 2010. – Т. 23 (62). – № 3. – С. 192-196.

В статье рассматривается возможность и необходимость рекреационного использования искусственных лесов Юга Украины, в том числе и природоохранного значения на примере Старобердянского леса – ландшафтного заказника общегосударственного значения. Обосновывается полноценное выполнение искусственными лесами основных функций – природоохранной, экологической и туристско-рекреационной.

Ключевые слова: искусственный лес, природоохранная функция, туристско-рекреационное природопользование, эколого-просветительская деятельность, рекреационно-оздоровительная деятельность.

Vorovka V., Pietkova A. Tourist and recreational use of artificial staroberdiansky forest / V. Vorovka, A. Pietkova // Scientific Notes of Taurida V. Vernadsky National University. – Series: Geography. – 2010. – Vol. 23 (62). – No. 3. – P. 192-196.

The article examines possibilities and necessities of the South Ukraine artificial forests recreational use, including nature conservation territories as the Staroberdiansky landscape preserve. Complete fulfilment of conservation, ecological, tourist and recreational functions of the forest is substantiated.

Keywords: artificial forest, conservation function, tourist and recreative nature management, tourist educational activities, recreational and health-improving activities.

Статья поступила в редакцию 27.08.2010 г.